

K. NÉMETH ANDRÁS

TOLNA MEGYE KÖZPONTI HELYEI A KÖZÉPKORBAN¹

Közismert, hogy a középkori Magyarországon az ország méretéhez és népességszámához képest igen kevés jogi értelemben vett város létezett. A kutatás már régen felhívta a figyelmet arra, hogy a kevés királyi szabad város mellett a hazai városfejlődésre olyannyira jellemző nagyszámú mezőváros (oppidum) – bár jogilag nem számított annak – kisebb-nagyobb mértékben városi funkciókat is ellátott, ilyen értelemben tehát a városhálózat részének tekinthető.

A települések egymáshoz viszonyított hierarchiájának megállapítása érdekében Kubinyi András egy 10 pontból álló kritériumrendszert dolgozott ki, amelynek alapján számos régió központi helyeit össze is gyűjtötte. A kritériumokat legutóbb és a legnagyobb területre alkalmazva az Alföld kapcsán használta, itt részletesen bemutatta a centralitás meghatározását célzó korábbi hazai kutatásokat is. A tíz kritérium – amelyek mindegyikére 1-től 6-ig terjedő pont adható – a következő: I. uradalmi központ, főúri rezidencia; II. bíraskodási központ, hiteles hely; III. pénzügyigazgatási központ; IV. egyházi igazgatás; V. egyházi intézmények; VI. a településről 1440-től 1514-ig a bécsi vagy krakkói egyetemre beiratkozottak száma; VII. kézműves vagy kereskedőcéhek száma; VIII. úthálózati csomópont; IX. vásártartás; X. a település jogi helyzete. Kubinyi a fenti szempontok alapján hét különböző településcsoportot különített el: 1. elsőrendű (főbb) városok (41–60 centralitási pont, a továbbiakban c. p.); 2. másodrendű városok (31–40 c. p.); 3. kisebb városok, valamint a jelentősebb városfunkciót betöltő mezővárosok (21–30 c. p.); 4. közepes városfunkciót ellátó mezővárosok (16–20 c. p.); 5. részleges városfunkciójú mezővárosok (11–15 c. p.); 6. átlagos mezővárosok és mezőváros jellegű falvak (6–10 c. p.); 7. jelentéktelen mezővárosok és központi funkciót ellátó falvak (1–5 c. p.).²

1 A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00003/12/2) támogatásával készült. A térképet Nagy Béla készítette, munkáját ezúton is köszönöm. A kézirat lezárása után előkerült néhány, offciálisokat említő adat, amelyeket már nem építettem be az adattárba: *Pay* (ZsO VII. 278. sz.), Vaszar (KÖFALVI 2006. 566. sz.). A tanulmány következtetéseit ezek az adatok érdemben nem befolyásolják, mert csupán a legelső településhierarchiai szint településeinek számát gyarapítanák.

2 KUBINYI 2010. 13–16. p.

Kubinyi András említést tett arról is, hogy miután 1989-ben összegyűjtötte négy nyugat-magyarországi megye, 1996-ban pedig Északnyugat-Magyarország központi helyeit, a Kelet-Dunántúllal kezdett foglalkozni, és be is fejezte az anyaggyűjtést.³ Sajnos ez a gyűjtés nyomtatásban nem jelent meg és tudomásom szerint kézirata hagyatékában sem lelhető fel.⁴

Az alábbiakban – bár nyilvánvalóan kevésbé részletesen, mint ahogy egykori professzorom tette volna – a Kelet-Dunántúl egyik megyéje, Tolna középkori központi helyeinek összegyűjtésére és a települési hierarchiában betöltött szerepük meghatározására teszek kísérletet.

A kutatástörténet kapcsán meg kell említeni, hogy Kubinyi András a középkori településhierarchiát tárgyaló tanulmányaiban olykor érintett néhány Tolna megyei helységet. A külföldi egyetemjárás elemzése kapcsán 1971-ben az 5. települési szintbe sorolta be Tolna városát,⁵ 2004-es összegző munkájában pedig a 4. csoport, a közepes városfunkciót ellátó mezővárosok között szerepeltette Ozorát 18, Simontornyát és Tolnát pedig 17-17 ponttal.⁶

Az előzményekhez tartozik, hogy Éder Katalin – ha kéziratos formában is – néhány éve a Dél-Dunántúl mezővárosi plébániatemplomainak kutatása kapcsán a 7. csoport településeinek kivételével összegyűjtötte Tolna megye 23 központi helyét. Adatai szerint a 4. centralitási kategóriába sorolható Dunaföldvár, Ozora, Paks, Tolna és Simontornya, az 5. csoportba Báta, Bölske, Cikádor (Szék) és Tamási, a 6. csoportba pedig Dalmad, Döbrököz, Ete, Fadd, Gyánt, Györköny, Ireg, Kesztlöc, Nagymányok, Szakcs, Szekszárd, (Fülöp-)Szerdahely, Somogyszil és Varasd.⁷ 17 település besorolása azonos saját kutatásaim eredményével, csak 6 hely centralitása tér el: Földvár és Paks (nálá a 4., nálam az 5. kategóriába került), Bölske (5. helyett 7.); Kesztlöc és Szakcs (6. helyett 5.); (Fülöp-)Szerdahely (6. helyett 7.).

Ezen kívül Báta centralitási pontjainak meghatározására került még sor: Szond mezőváros történetének kutatása kapcsán C. Tóth Norbert 2004-ben összehasonlítóképpen a szintén egyházi földesúr birtokában lévő Báta elemzését végezte el,⁸ majd 2012-ben a Báta középkori templomának feltárását tárgyaló publikációmban magam is kiszámoltam a település centralitási pontjait.⁹ Meg-

3 Uo. 12. p.

4 Valter Ilona szíves közlése.

5 KUBINYI 1971. 75. p.

6 KUBINYI 2004a. 24. p.

7 ÉDER 2010. 38–43. p. Köszönöm a szerzőnek, hogy kéziratos disszertációját felhasználhatam.

8 C. TÓTH 2004. 596. p. 153. jegyzet.

9 K. NÉMETH–RÁCZ 2012. 159. p.

említhető, hogy ismeretterjesztő formában ugyan, de Tamási településhálózatban betöltött helyét is meghatároztam a fenti szempontok alapján.¹⁰ Legújabbban Lakatos Bálint készítette el – a középkori mezővárosi írásbeliséget vizsgáló doktori témájához kapcsolódva – két olyan Tolna megyei mezőváros (Kesztlőc és Szász) centralitási besorolását, amelyeknek fennmaradt egy-egy saját kiadványa.¹¹

Örömmre szolgál és egyben munkám kontrolljának is tekinthető, hogy a fentiekben említett munkák által érintett Tolna megyei települések besorolása – Éder Katalin néhány adata kivételével – megegyezik saját eredményeimmel, ha a pontszámokban van is némi eltérés.

Fontos kiemelni, hogy a Kubinyi-féle szempontrendszert a középkori településtörténet kutatói közül többen is átvették, mind egyes megyék, mind különböző városok vonatkozásában, bár a módszerrel szemben kritikák is megfogalmazódtak.¹²

Tekintsük át, hogy Tolna megyére milyen feldolgozások állnak rendelkezésünkre az egyes centralitási kategóriák esetében. A mezőváros-fejlesztő erőt jelentő uradalomközpontokat (I.) már Csánki Dezső is felsorolta,¹³ a várakat és castellumok birtokosait 1457-ig Engel Pál gyűjtötte össze,¹⁴ a forrásokat a régészeti lelőhelyekkel megfelelően pedig Miklós Zsuzsa írt összefoglalást.¹⁵

A megyei ítélőszékek (II.) helyeit száz évvel ezelőtt már Kammerer Ernő összegyűjtötte, majd a középkori megye működése kapcsán Szakály Ferenc,¹⁶ végül országos gyűjtéséhez illeszkedve Csukovits Enikő tette közzé.¹⁷ A megye hiteles helyeiről nemrég Koszta László írt a pécsi püspökség monográfiájában.¹⁸

Pénzügyigazgatási központ (III.) nem volt a megye területén.

Az egyházi igazgatási központok (IV.) közül mindössze egyetlen tizedkörzetet ismerünk, exempt plébánia vagy prépostság nem volt a megyében, magasabb egyházi központról nem is szólva.

10 K. NÉMETH 2004.

11 LAKATOS 2013. II. 111., 200–201. p. Köszönöm a szerzőnek, hogy kéziratoss disszertációját rendelkezésemre bocsátotta.

12 Erre részletesen legújabbban: LAKATOS 2013. 21–24. p.

13 CSÁNKI 1897. 398–402. p.

14 ENGEL 1996. I. 265–468. p.

15 MIKLÓS 2007. 149–355. p.

16 SZAKÁLY 1998. 35. p.

17 CSUKOVITS 1997. 384. p.

18 KOSZTA 2009.

Az egyházi intézmények (V.) közül a kolostorokról és társaskáptalanokról F. Romhányi Beatrix adattárából tájékozódhatunk,¹⁹ a johannita rendházakról pedig Hunyadi Zsolt monográfiájából;²⁰ a megye szerzetes- és rendházainak adattárát a pécsi püspökség monográfiája,²¹ illetve Tolna megye egyházi topográfiai feldolgoása²² is tartalmazza.

Azokat a településeket, amelyekről a bécsi és krakkói egyetemre 1440 és 1514 között 8 főnél többen iratkoztak be (VI.), Kubinyi András már évtizedekkel ezelőtt összegyűjtötte.²³ Az ennél kevesebb peregrinust adó helységeket a fenti időszakra vonatkozóan Karl Schrauf bécsi adattáraiból,²⁴ illetve a krakkói egyetem anyakönyveiből gyűjtöttem ki.²⁵ Feltűnő, hogy mindössze három település, Keszthely, Tolna és Szakcs bocsátott ki ötnél több egyetemre járó, aminek révén legalább 1 c. p. adható nekik.

Kereskedelmi vagy kézművescéhekről (VII.) mindössze Tolnán tudunk, ott is csak a szerencsésen fennmaradt 17. század eleji adatok alapján feltételezhetjük ezek esetleges későközépkori meglétét.

Az úthálózati csomópontjelleghez (VIII.) szükséges annak megállapítása, hogy valamely központi helyről hány hasonló érhető el egy harmadik érintése nélkül. Tolna megye főbb középkori útjait Glaser Lajos dunántúli úthálózatot feldolgozó cikkéből rekonstruálhatjuk.²⁶ A megye peremén fekvő helyek esetében szükséges volt a szomszédos megyék úthálózatára és centrális helyeire is tekintettel lenni, ám ezek nem mindegyikét dolgozták még fel. Kubinyi András összegyűjtötte Somogy (az érintett szomszédos helyek: Ádánd, Bábony, Berény, Bonnya, Hetes, Igal, Mernye, Pernesz, Somodor, Szentpál, Szerdahely, Zics, Zselicszentjakab) és Veszprém megye (Vepsény),²⁷ majd Fejér megye solti széke (Fajsz, Mikla, Pataj, Solt) és Bodrog megye (Pong/o/rác),²⁸ végül pedig Fejér megye déli részének (Asszonyvására, Pentele)²⁹ központi helyeit. Baranya megye (Bozsok, Pécsvárad, Püspökszentlászló, Szekcső, Szentjakab,

19 F. ROMHÁNYI 2000.

20 HUNYADI 2010.

21 KISS-SARBAK 2009.

22 K. NÉMETH 2011.

23 KUBINYI 1971.

24 SCHRAUF 1892.; SCHRAUF 1902.

25 Album.

26 GLASER 1932.

27 KUBINYI 1989.

28 KUBINYI 2000.

29 KUBINYI 2004b.

Szentlőrinc, Zebegény)³⁰ esetében csak Csánki Dezső, Engel Pál, F. Romhányi Beatrix és Weisz Boglárka³¹ adattárára támaszkodhattam, legalább a kolostorok, mezővárosok és a vásárok tekintetében. Érdemes megjegyezni, hogy a jelentéktelenebb, 6-7. kategóriába tartozó települések esetében a centralitási pontok túlnyomó részét gyakran úthálózati csomópontszerepük eredményezte, offciálisuk, kolostoruk vagy hetipiacuk mellett.

A megye sokadalom- és hetipiacartó helyeit (IX.) 2008-ban tettem közzé,³² nem sokkal később Weisz Boglárka országos gyűjtése néhány újabb vásáradatot eredményezett.³³

A települések jogi helyzete (X.) esetünkben az oppidumként történő első említések számát és időpontját takarja. A megye (mező)városait először Csánki Dezső gyűjtötte össze,³⁴ adatai alapján újabban Vass Előd sorolta fel a mezővárosok első említéseit.³⁵ Ahol adattáramban nem hivatkoztam az oppidum- említésekre, ott Csánki adatait vettem át. Néhány esetben megbízható középkori okleveles adatok híján kénytelen voltam egy misszilisre (Ete, Paks) is hivatkozni,³⁶ vatikáni iratokat azonban nem vettem figyelembe. A néhány 14. századi civitas-említést is felsoroltam (Földvár: 1381, Paks: 15. század első fele), de pontot nem adtam rájuk.

Végezetül ide kívánkozik, hogy Engel Pál településtörténeti térképének adattáblája gyakran feltünteti a minket érintő oppidum- említéseket és számos hetipiacot is.³⁷

30 Kubinyi András összegyűjtötte Baranya megye központi helyeit is, de sajnos ez sem jelent meg: KUBINYI 2001. 48. p.

31 WEISZ 2010. 1427–1428. p.

32 K. NÉMETH 2008.

33 WEISZ 2010.; WEISZ 2012. *Soych* falu 1321-ben említett szerdai hetipiacát Tolna megyébe helyezte, a helynevet Szakccsal feleltette meg: WEISZ 2007. 939. p.; WEISZ 2010. 1446. p. Ezt az adatot nem vettem fel, mert Szakcs vására 1387-ben és 1388-ban is vasárnap tűnik fel; elképzelhetőnek tartom, hogy *Soych* valójában a Somogy megyei Zics faluval azonos, amelynek hetipiacát szerdán tartották (WEISZ 2010. 1441. p.), és 1295-ben előfordul az 1312-es *Soych*-hoz közeli *Zyych* alakban is (MES II. 369. p.).

34 CSÁNKI 1897. 408–413. p.

35 VASS 1989. 58. p. Ezt vette át: SÜMEGI 1997. 371. p. Felsorolásuk nem tartalmazza Böleske, Csernyéd, Edelény, Ireg, Koppány, Szász és Tamási oppidum- említéseit, számos település első mezőváros- említését pedig tévesen adja meg (Báta, Ete, Fadd, Földvár, Kesztlőc, Mára, Paks, Szekszárd, Szil); ezekre egyenként nem hivatkozom az adattárban.

36 A Verancsics Antal sokat idézett, a Duna- menti mezővárosok lakóinak török előli szétfutásáról beszámoló 1529-es levelében felsorolt mezővárosok közül Ebess ilyen említését nem vettem fel az adattárba.

37 ENGEL 2001.

Mivel tanulmányom célja nem egy nagyobb régió főbb központi helyeinek összegyűjtése, hanem egyetlen megye települési hierarchiájának minél finomabb megrajzolása, ezért néhány apróbb eltérést tettem a Kubinyi-féle adatgyűjtéshez képest. Talán a legfontosabb különbség, hogy tőle eltérően – ahol ez érthetően szétfeszítette volna a tárgyalás kereteit – a településhierarchia alján álló, a 7. települési kategóriába tartozó, kisebb települések adatait is felsorolom, mert a környező jelentéktelen falvak tömegéből hetipiacuk, официálisuk vagy éppen kolostoruk révén ezek valamelyest mégiscsak kiemelkedtek, s egy megyei feldolgozásban indokoltnak tűnt szerepeltetésük. Adatgyűjtésem nem lehetett teljes, így elsősorban ez a településcsoport bővíthet leginkább újabb adatok előkerülése révén.

A pontozásban nem tértem el a megszokott rendszertől. Néhány olyan adatot, amelyre ugyan nem jár pontszám, de alkalmas arra, hogy kiemeljen egy-egy települést, mégis felsorolok, főként, ha az adott település más kritérium alapján már bekerült az adattárba. Kubinyi András az egyházi igazgatási központok (IV.) rangsorolásakor az adatok esetlegessége miatt az alesperességeket nem vonta be számításaiba. Mivel azonban Tolna megyéből kilenc alesperességet ismerünk,³⁸ szükségesnek tartottam ezeket is megemlíteni. Közülük Ozora több adattal is szerepel a centrális helyek között, Apar, Szentmáriafalva és Vásárosdombó csak hetipiacával, Iván pedig apátságával van jelen, így e helységek pontszámát az esperességek figyelembe vétele alapvetően nem befolyásolta. Mindössze négy olyan alesperesi központ van (Györe, /Gödre-/Szentmárton, Szentmiklós, *Zanoch*), amelyeket – egyéb mérhető jellemzőjük nem lévén – kihagytam az adattárból. Nem adtam pontot érte, de az uradalomközpontoknál (I.) felsoroltam a hospeskiváltságot és a hospes-, illetve civis- említéseket. Azon vásáros helyek (IX.) esetében, amelyek hetipiacát csak a település nevéből ismerjük, a helynév első okleveles említését adom meg a piac első okleveles említéseként. Ha bármelyik vásárról ismert középkori adat, akkor azok törökkori említéseit elhagytam.

A Kubinyi-féle 7 települési csoportból az 1–3. kategóriák egyik képviselője sem található meg területünkön, azaz Tolna megyében nem volt elsőrendű (főbb) (1.), másodrendű (2.), de még kisebb város, vagy jelentős városfunkciót betöltő mezőváros (3.) sem. A 4–7. kategóriákba az alábbi települések tartoznak (a 6–7. csoport esetében zárójelben található a kategória felső ponthatárát elérő, tehát esetleges új adatok előkerülése esetén felsőbb kategóriába sorolható települések pontszáma):

38 FEDELES–K. NÉMETH 2006. 402., 409–410. p.

4. Közepes városfunkciót ellátó mezővárosok (16–20 c. p.): Ozora (18/15), Simontornya (17/15), Tolna (17/20) – összesen 3 település.³⁹

5. Részleges városfunkciójú mezővárosok (11–15 c. p.): Bába (12), Földvár (13), Keszthely (13), Paks (11), Szakcs (11), Szék (12), Tamási (13) – összesen 7 település.

6. Átlagos mezővárosok és mezőváros jellegű falvak (6–10 c. p.): Anya, Csernel, Dalmad, Debregeszt, Dombó, Edelény, Ete, Fadd, Görbő, Gyánt, Györgyi, Györköny, Ireg, Királynána, Koppány, Kölesd, Mára (10), Nagymányok, Nádasd, Nyék, Peremarton, Szász, Szekszárd, Szentmárton, Széplak, Szil, Varasd, Závod – összesen 28 település.

7. Jelentéktelen mezővárosok és központi funkciót ellátó falvak (1–5 c. p.): Apar (5), Apor, Arcsa (5), Ábel, Ábrahám, Battyán, Bedeg (5), Berki, Bohnyán, Böleske (5), Börd, Cél, Csát, Csibrád, Dáró (5), Dorog, Ebes, Farkasd, Gyapa (5), Gyöngk, Györke, Henye, Iván, Kajdacs, Kzsok (5), Kedhely, Koromszó, Kömlőd, Madocsa (5), Martos, Mágocs, Mászlony (5), Merse, Morga (5), Móri, Mucsi, Nak, Nána, Nosztány (5), Püspökszékely (5), Régen (5), Sóllyag, Szabaton, Szakadát, Szakály, Szentgyörgy, Szentmárfalva, Szentpál (5), Szerdahely 1., Szerdahely 2., Szilágy, Szokoly (5), Tápé, Töl, Vásárosdombó, Vásárosfonó, Vásárosszáka – összesen 57 település.

A települési hierarchia legalján található, központi funkciót is ellátó falvakat is ide számítva összesen 95 központi helyről tudunk Tolna megyében. A 7. szintbe tartozó falvak az összes központi hely több mint felét teszik ki, nélkülük már csak 38 db 3–6. kategóriás településsel számolhatunk. Ha a 7. csoportból – Kubinyihoz hasonlóan – csak azokat vesszük figyelembe, amelyeket oppidumnak is neveznek, illetve ahol van vásárra vonatkozó adat, akkor 18 (ha a csak helynévből ismert vásáros helyeket is levonjuk, akkor 13) településünk marad. Így a Kubinyi-féle szempontok szigorú figyelembevételével 56 központi hellyel számolhatunk a középkori Tolna megyében, ami rendkívül magas számnak tűnik, ha figyelembe vesszük, hogy Kubinyi András számításai szerint a legtöbb központi hellyel, szám szerint 55-tel Zala, 53-mal pedig Baranya megye rendelkezett.⁴⁰ Jól látható, hogy az Alföld 24 közigazgatási egysége közül kiemelkedő Temes megye a maga 34 központi helyével is sokkal kevesebb ilyenrel rendelkezett, mint a dél-dunántúli megyék.

Tolna megyében a középkorban tehát mindössze három, közepes városfunkciót ellátó mezőváros (4.) létezett, igen egyenetlen területi eloszlásban.

39 E három település esetében első helyen Kubinyi András már idézett pontszámait vettem át, második helyen saját pontjaimat adom meg. Bár a számszerű értékek némileg eltérnek, mindkettőnkéél ez a három a legmagasabb centralitással rendelkező hely.

40 KUBINYI 2001. 48. p.

Tolna(vár) a megye névadója volt, központi szerepét a 15 éves háborúig megőrizte, református iskolája és kereskedelme ekkor is messze földön híres volt. A megye északi szélén, egymás közelében fekvő Ozora és Simontornya kiemelkedő pontszámát csak kisebb részben eredményezte földrajzi helyzetük. Simontornya fekvésének köszönhetően inkább tekinthető természetes központnak, jelzi ezt az ozorainál korábbi vára és a megye első oppidumemléltése is. Ozorát a főúri birtokos, Ozorai Pipo tudatos uradalomfejlesztő tevékenysége – várkastély és ferences kolostor alapítása, mezővárosi kiváltság adományozása⁴¹ – emelte a megye egyik legjelentősebb településévé.

Az 5. kategóriába tartozó 7 részleges városfunkciójú mezőváros mindegyike a kategória alsó és középső részébe tartozik, 11–13 ponttal. Feltűnő, hogy közülük öt is a Duna-menti főút mellett feküdt, jelezve a megye keleti sávjának kiemelkedő szerepét a megye középkori történetében. A másik két mezőváros, Szakcs és Tamási a Kapos-Koppány-menti dombvidéken fekszik, ami azt is jelenti, hogy a Völgység, a Hegyhát és a Szekszárdi-dombság – bizonyára tagoltságukból következően – egyetlen részleges városfunkciójú mezővárossal sem rendelkezett, a megye déli sávjában inkább nagyobb számú átlagos mezőváros látta el a városi funkciókat.

A települések lokalizálásával adattáramban terjedelmi okokból nem foglalkozom, a települések közel kétharmada önálló településként, néha pusztaként ma is lakott, így a legtöbb térképen megtalálható. A 95 helység túlnyomó többsége egyházas hely is volt, ezek azonosítása részletesen megtalálható egyházi topográfiai adattáramban,⁴² a templommal nem rendelkező kilenc település (Ábel, Battyán, Berki, Börd, Dáró, Edelény, Farkasd, Szerdahely 2., Szilágy) lokalizálását a szócikkekben egyenként megadom. Ezek között található olyan település, amely a Mecsek aprófalvas vidékén feküdt (Ábel, Battyán), vár (Dáró), mezővárosba olvadt település (Börd), illetve csak oficiálisa (Farkasd, Szilágy), vagy hetipiaca (Berki, Szerdahely) révén a központi helyek közé számított falu. Az egyetlen megnevezés e listában a 16. század elején mezővárosnak is nevezett, castellummal is rendelkező Edelény, ahol azonban más tényezőről, pl. hetipiacról nincs tudomásunk.

A 28, legalább egy alkalommal oppidumnak nevezett Tolna megyei település első említései időrendi sorrendben jelenlegi ismereteim szerint a következők: Simontornya 1377; Földvár 1397; Szász 1408; Mára, Szekszárd 1418; Börd, Tolna 1424; Ozora 1426; Báta 1437; Dalmad 1438; Szék, Tamási 1441; Debregeszt 1443; Szil 1448; Szakcs 1453; Györköny, Nádasd 1465; Fadd,

41 Részletesen: ENGEL 2003. 279–280. p.

42 K. NÉMETH 2011.

Gyánt, Varasd 1475; Széplak 1498; Edelény, Kesztlöc 1526; Ete, Paks 1529; Csernyéd 1539; Koppány 1543; Bölcse 1561.

A fentiek alapján Tolna megyében a mezővárosi fejlődés kezdete az országosnál valamivel későbbre tehető, hiszen az 1390-es évektől a 15. század első évtizedéig tartó országos fellendülés idején csak öt oppidumemléket ismerünk. A 15. század második negyedére jellemző országos stagnálás idején viszonylag sok, kilenc mezőváros tűnik fel (ide számítva az 1424-ben feltűnő két helyet is), és bár országosan az 1450-60-as évek jelentik a mezővárosok kialakulásának csúcspontját, Tolna megyében ekkor csak három, a 15. század utolsó negyedében és a 16. század első felében azonban még újabb tíz oppidum tűnik fel (nem is szólva a csak 1561-ben annak mondott Bölcskét).⁴³ Bizonyára nem véletlen, hogy az 1377 és 1448 között elsőként említett 14 település közül három a legmagasabb Tolna megyei (országosan a 4.), négy pedig az 5. települési kategóriába tartozik. Itt legfeljebb Börd említését tarthatnánk meglepőnek, ha nem tudnánk, hogy később beleolvadt Simontornyába, így a későbbiekben annak centralitását erősítette. Meg kell jegyezni, hogy több települést mindössze egyszer említenek oppidumként a középkorban, s ezek (Börd kivételével) mind a mezővárosi fejlődés későbbi időszakában, a 15. század második felében tűnnek fel (Szakcs, Fadd, Gyánt, Varasd, Edelény), öt települést pedig csak Mohács után említenek mezővárosként (Bölcse, Csernyéd, Ete, Koppány, Paks).

A központi helyek közül többet ma már hiába keresünk a térképeken. A 4. és 5. kategória tíz települése közül csak Kesztlöc pusztult el végleg, ám a 6. csoport 28 központi helye közül már kilenc (Anya, Csernel, Edelény, Ete, Gyánt, Györgyi, Mára, Peremarton, Széplak) nem települt újjá a hódoltság után. A Tolna megyei településpusztulás talán legnagyobb vesztese a Duna-menti hadiút mentén, Szekszárd és Cikádor között kifejlődött Kesztlöc, amelyet már az első magyar nyelvemlék, az 1055-ös tihanyi alapítólevél is említ. Korai jelentőségét ezen túl jelzi, hogy 1074-ben Salamon király itteni táborából látogatta meg a szekszárdi monostort, de később is számos, ritkaságszámba menő adatunk igazolja központi szerepét: itt állt Tolna megye egyetlen, forrásokból ismert plébániai iskolája 1486-ban, és a település az 1543-as hadjáratot megőrkítő török miniatúrán is feltűnik Szekszárd és Tolna társaságában.⁴⁴ Bizonyára az említett iskolát is dicséri, hogy az innen Erdélybe elszármazó, 1499 és 1521 között működő Kesztlöci Sebestyént a kolozsmonostori konvent egyik legigényesebb hiteles helyi jegyzőjeként tartják számon.⁴⁵

43 Vö. BÁCSKAI 1965. 15–16. p.

44 Részletesen: BERTA–GAÁL 1998. 193. p.; SZENTGYÖRGYI 2010. 110–112. p.

45 JAKÓ 1990. I. 66–67. p.

A Tolna megyei mezővárosok lélekszámára vonatkozóan sajnos alig maradt fenn forrás. Bácskai Vera országos gyűjtésében csak Báta népességét tudta meghatározni egy 1431-es hatalmaskodás alapján, a kapott 545 fő a mezővárosok átlagos (500 fős) lélekszámának felel meg.⁴⁶

Érdekes kérdést vet fel, ha a központi helyek térképére pillantunk. A legtöbb mezőváros vagy központi funkciót ellátó falu a fontosabb folyók – a Duna, a Sárvíz, a Kapos, a Sió és a Koppány – mentén, illetve a már említett Völgységben és a Hegyháton jött létre, ahol a Völgységi-patak és mellékvizei mentén egymástól néhány kilométerre sorakoznak a vásárral, kolostorral rendelkező települések, bár a terület nyugati részén, a Debregeszt, Mucsi, Nagymányok és Kedhely által közrezárt, kb. 15×18 km-es négyszögben nem találunk központi helyeket. Ehhez hasonló ritka centralitású tájat csak kettőt találunk a megyében: az északnyugati részen, a Kapos-Koppány-menti dombvidéken a két jelentősebb folyó mentén létrejött központi helyektől (Tamási, Görbő, Gyánt) északnyugati irányban – leszámítva az oficiálissal rendelkező Dorogot – 10-15 kilométerre találjuk a legközelebbi jelentősebb központi helyeket (Ireg, Szokoly, Ozora). A másik kistáj, ahol egyes falvak lakóinak kissé többet kellett utazniuk, hogy jelentősebb települést találjanak, a Mezőföld déli része volt, ahol a Dunaföldvártól és Simontornyától Szekszárdig terjedő, kb. 45-50 km hosszú részen a terület két hosszanti oldalát határoló Sárvíz és Duna-mente centrális helyein kívül mindössze három központi hely szerénykedett, ráadásul nem is túl távol egymástól (Gyapa, Györköny, Tápé), s közülük kettő is csak oficiálisa miatt került fel listánkra.

Különösen szembetűnő az említett területek mezőváros nélkülsége, ha térképünkről le hagyjuk a központi helyek csaknem kétharmadát kitevő, a 7. települési szinthez tartozó helységeket. Így sokkal szabályosabbnak tűnik a központi helyek rendszere, szépen kirajzolódik a jelentősebb vízfolyások térszervező szerepe, továbbá két újabb táj sorakozik fel a központi helyektől mentes területek közé. A Kapos és a Sárvíz völgye közti, 15-20 km széles dombságon hiába keresünk legalább a 6. centralitási szinthez tartozó átlagos mezővárost vagy mezőváros jellegű falut, és ugyanilyen távolságon nem találunk ilyen településeket a megye nyugati szélén, Szil, Szakcs, Dalmad, Debregeszt és Dombó között sem.

A Dél-Mezőföld, illetve a Tolnai-dombság és a Hegyhát esetében természetföldrajzi indokokkal (sík, homokos terület, illetve erős tagoltság) még alátámasztható a jelentősebb települések hiánya, ám a Kapos-Koppány-mente esetében inkább arról lehet szó, hogy sűrű lakottsága ellenére már akkoriban

46 BÁCSKAI 1965. 24., 28. p. Vö. Zichy VIII. 450. p.

is kevésbé tagolt agrártáj lehetett, ami – az eltérő földrajzi adottságú határterületekkel, vagy a tagoltabb kistájakkal ellentétben – nem kedvezett a centrális helyek kifejlődésének.

Végezetül érdemes témánkat regionális szinten is megvizsgálni. A Kubinyi András által a középkori Magyar Királyság területén meghatározott hat régió közül a Dél-Dunántúlon volt a legnagyobb a népesség és a központi helyek száma (239), az egy központi helyre jutó népességszám ugyanakkor itt volt a legalacsonyabb. A többi régióhoz viszonyítva viszonylag sok, 19 város alakult itt ki, a Tisza-Maros-köze után itt volt a legmagasabb az egy városra eső népesség és az egy városra jutó központi helyek száma.⁴⁷

Szintén Kubinyi mutatott rá a másodrendű városok élvonalába tartozó Pécs (39 c. p.) regionális vezető szerepére Délnyugat-Magyarországon, ami Baranya megyében jól kimutathatóan akadályozta más, jelentősebb helyek kialakulását, hiszen a Pécs után következő baranyai centrumok, Pécsvárad és Siklós (16 c. p.) csak a településhierarchia 4. szintjéhez tartoztak.⁴⁸ Tolna megye központi helyeinek összegyűjtése megerősíti, hogy Pécs nemcsak saját, de a szomszédos megyéken is „uralkodott”, hiszen Tolna megye legjelentősebb három települése ugyancsak a 4. kategóriába tartozott. Közülük kettő, Ozora és Simontornya a megye északi részén helyezkedik el, ezek fejlődésének pedig kétségkívül az elsőrendű városok között számon tartott Székesfehérvár (43 c. p.) közelsége is gátat szabott.⁴⁹

A jelentősebb városok gazdasági ereje mellett a Dél-Dunántúlon, így Tolna megyében is, a természetföldrajzi adottságok, elsősorban a domborzat erős tagoltsága szintén gátolhatta a valódi városok kifejlődését; ahogy a régió tájfeldrajzi összefoglalását készítő Beluszky Pál megfogalmazta, e „városfejlesztő energiákban szegény” régió „öröklött városhiánya” napjainkban is szembetűnő.⁵⁰

47 KUBINYI 2004a.

48 KUBINYI 2001. 48. p.

49 KUBINYI 2004b. 284. p.

50 ÁDÁM–MAROSI–SZILÁRD 1981. 292., 350–351. p.

Tolna megye középkori központi helyeinek jegyzéke⁵¹

ALSÓGYÖNK ld. GYÖNK

1. ANYA össz. 6 c. p.
I. vár és a Györgyi Bodók rezidenciája⁵² 3 c. p. – VIII. 3 c. p.
2. APAR össz. 5 c. p.
IV. alesperes (1453)⁵³ – VIII. 4 c. p. – IX. vasárnapi hetipiac (1401)⁵⁴ 1 c. p.
3. APOR össz. 4 c. p.
V. ágostonos kolostor (1314–1460)⁵⁵ 1 c. p. – VIII. 3 c. p.
4. ARCSA össz. 5 c. p.
V. johannita rendház (1226)⁵⁶ 1 c. p. – VIII. 4 c. p.
5. ÁBEL (Magyaregregy nyugati vagy Kisvaszar délkeleti határában⁵⁷) össz. 4 c. p.
I. az Ábeliek birtokközpontja⁵⁸ 1 c. p. – VIII. 3 c. p.
6. ÁBRAHÁM össz. 4 c. p.
V. ciszterci apátság (1260–1524)⁵⁹ 1 c. p. – VIII. 3 c. p.
7. BATTYÁN (ma Komló része Kisbattyán néven, illetve Battyán helynév Magyaregregytől délnyugatra⁶⁰) össz. 4 c. p.

51 Az adattárat a Kubinyi András által kidolgozott rendszer szerint építettem fel; a különbség mindössze annyi, hogy az egyes kritériumokhoz tartozó jellemzők említésének évét zárójelben is jelzem, illetve a hivatkozásokat egyenként, lábjegyzetben adom meg.

52 CSÁNKI 1897. 399. p.

53 KOLLER III. 315. p.

54 ZsO II/1. 1026. sz. Az apari keddi hetipiacra vonatkozó adatot (WEISZ 2010. 1446. p.; DL 106595.) itt nem soroltam fel, mert ez a varasdi hetipiac erőszakos áthelyezésére vonatkozik.

55 K. NÉMETH 2011. 133–134. p.

56 HUNYADI 2010. 117–118. p.

57 TIMÁR 1998. 37. p.

58 CSÁNKI 1897. 400. p.

59 K. NÉMETH 2011. 56–58. p.

60 BMFN 1982. 191: 31/273.

I. Zselici Vesszős fia György és Töttös fia László officiálisa (1403, 1410)⁶¹ 1 c. p. – VIII. 3 c. p.

8. BÁTA össz. 12 c. p.⁶²

I. a bátai apátság birtokközpontja⁶³ és officiálisai (1403)⁶⁴ 1 c. p. – V. exempt bencés apátság (1093/1211–1539)⁶⁵ 1 c. p. – VIII. 2 c. p. – IX. hetipiac (1574–1595)⁶⁶ és két országos vásár: Szent Mihály-napi (1505) és Úrnapi (1526)⁶⁷ 5 c. p. – X. opp. (1437,⁶⁸ 1453, 1470, 1499, 1505) I. 3 c. p.

9. BEDEG össz. 5 c. p.

I. Nésai Miklós bedegi és tefételői viceoffiálisa (1398)⁶⁹ 1 c. p. – VIII. 4 c. p.

10. BERKI (ma Nagyberki) össz. 4 c. p.

VIII. 3 c. p. – IX. hétfői hetipiac (1387)⁷⁰ 1 c. p.

11. BOHNYÁN össz. 4 c. p.

VIII. 3 c. p. – IX. pénteki hetipiac (1401, 1408, 1412, 1413, 1418)⁷¹ 1 c. p.

12. BÖLCSKE össz. 5 c. p.

I. a Paksiak kúriája⁷² 1 c. p. – VIII. 2 c. p. – X. opp. II. (1561)⁷³ 2 c. p.

13. BÖRD (a későközépkorban Simontornyába olvadt) össz. 4 c. p.

VIII. 3 c. p. – X. opp. III. (1424) 1 c. p.

61 SZAKÁLY 1998. 48–50., 54–55., 60., 62–63., 70. sz.

62 C. Tóth Norbert számítása szerint 11 pont (I-2, IV-2, V-1, VIII-1, IX-2, X-3 = 11 c. p.): C. TÓTH 2004. 596. p. 153. jegyzet.

63 CSÁNKI 1897. 401. p.

64 Zichy V. 342. p.

65 K. NÉMETH 2011. 35–36. p.

66 VASS 1978. 158. p.

67 KUBINYI 2000. 31. p. 67. jegyzet.

68 DL 63945.

69 ZsO I. 5465. sz. Ezt az adatot csak itt vettem fel, Tefételónél nem. Utóbbi 1524-ben már pusztá, többek között a bedegiek használják határát (KREDICS–SOLYMOSI 1993. 67. p.).

70 BORSA 2000. 18. p. 480. sz.

71 ZsO II/1. 1026. sz.; ZsO III. 2138. sz.; ZsO IV. 815. sz.; ZsO VI. 1752. sz.; ZsO VII. 172. sz.

72 HAVASSY 1994. 14., 22. p.

73 HAVASSY 1994. 21. p.

14. CÉL össz. 4 c. p.

I. a titeli apátság céli uradalmának központja, tartozékai vannak (1494)⁷⁴ 1 c. p. – VIII. 3 c. p.

CIKÁDOR ld. SZÉK

15. CSÁT össz. 4 c. p.

I. a veszprémi püspök officiálisa (1342)⁷⁵ 1 c. p. – VIII. 3 c. p.

16. CSERNEL össz. 7 c. p.

II. megyei sedria (1400–1447, 1456–1525)⁷⁶ 2 c. p. – VIII. 3 c. p. – X. opp. II. (1539)⁷⁷ 2 c. p.

CSERNYÉD ld. CSERNEL

17. CSIBRÁD össz. 4 c. p.

I. a titeli apátság mányok-csibrádi uradalmának egyik központja, tartozékai vannak (1494)⁷⁸ 1. c. p. – VIII. 3 c. p.

18. DALMAD össz. 9 c. p.

I. hospes (1331)⁷⁹; a királynő officiálisa (1331)⁸⁰ 1 c. p. – II. megyei sedria (1331)⁸¹ 1 c. p. – VIII. 4 c. p. – X. opp. I. (1438, 1500) 3 c. p.

19. DÁRÓ (ma Jágónak-Dáróvár) össz. 5 c. p.

I. vár és a Dárói Majosok rezidenciája⁸² 3 c. p. – VIII. 2 c. p.

74 KANDRA 1887. 442. p.

75 MES III. 483. p.

76 CSUKOVITS 1997. 384. p.; SZAKÁLY 1998. 35. p.

77 Kammerer: Csernyéd. (Cherned oppidum. 1539. okt. 20. N[emzeti]. M[úzeum]. Hétfő. Sedria helye.) Kammerer máshol így ír: „A XV-ik század vége felé Csernyéd már mint »oppidum« (...) szerepel”: KAMMERER 1908. 6. p. hivatkozás nélkül.

78 KANDRA 1887. 442. p.

79 SZAKÁLY 1998. 4. sz.

80 Anjou oklt. XV. 68. sz.

81 SZAKÁLY 1998. 35. p.

82 CSÁNKI 1897. 399. p.

20. DEBREGESZT össz. 9 c. p.
I. vár és uradalomközpont⁸³ 2 c. p. – VIII. 4 c. p. – X. opp. I. (1443, 1445,⁸⁴ 1471⁸⁵) 3 c. p.
21. DOMBÓ (vár) össz. 6 c. p.
I. vár és a Dombaiak rezidenciája⁸⁶ 3 c. p. – VIII. 3 c. p.
22. DOROG össz. 4 c. p.
I. a Garaiak officiálisa (1460)⁸⁷ 1 c. p. – VIII. 3 c. p.
23. EBES össz. 4 c. p.
I. a széki apátság officiálisa (1470)⁸⁸ 1 c. p. – VIII. 3 c. p.
24. EDELÉNY (ma Eledény, puszta Nagykönyvitől délnyugatra⁸⁹) össz. 6 c. p.
I. castellum (1536),⁹⁰ kúria (1513–1543),⁹¹ tisztartó (1534)⁹² 1 c. p. – VIII. 3 c. p. – X. opp. II. (1526)⁹³ 2 c. p.

EGYHÁZASMERSE ld. MERSE

25. ETE össz. 6 c. p.
I. váci káptalan sárközi birtokközpontja⁹⁴ (1398: plébánosa kalocsai olvasókanonok és váci kanonok;⁹⁵ 1446: plébánosa váci kanonok⁹⁶) 1 c. p. – VIII. 2 c. p. – IX. vasárnapi hetipiac (1565)⁹⁷ 1 c. p. – X. opp. II. (1529,⁹⁸ 1535: város; 1565⁹⁹) 2 c. p.

83 CSÁNKI 1897. 398. p.

84 Héderváry I. 216. p.

85 Héderváry I. 365. p.

86 CSÁNKI 1897. 398–399. p.

87 DL 106559.

88 BÉKEFI 1894. 82., 98. p.

89 TMFN 1981. 122:19/195.

90 Héderváry II. 83. p.

91 Héderváry II. 152., 387. p.

92 SZAKÁLY 1969. 20. p.

93 Csáky I/2. 563. p.

94 Etén officiálisokat említ, hivatkozás nélkül: HOLUB 1960. 3. p.

95 Zichy XII. 58. p.

96 DL 106498.

97 HOLUB 1960. 5. p.; SZAKÁLY 1969. 40. p.

98 ETE I. 482. p.

99 HOLUB 1960. 5., 18. p. 54. jegyzet.

26. FADD össz. 9 c. p.

I. cives (1419),¹⁰⁰ a Paksiak officiálisai (1365),¹⁰¹ a vránai perjel officiálisai (1429, 1431, 1455)¹⁰² 1 c. p. – V. johannita rendház (1377)¹⁰³ 1 c. p. – VIII. 3 c. p. – IX. csütörtöki hetipiac (1381)¹⁰⁴ és országos vásár (1381)¹⁰⁵ 3 c. p. – X. opp. III. (1475, 1479)¹⁰⁶ 1 c. p.

27. FARKASD (ma Alsó- és Felső-Farkasd, Bátaszéktől délre és Bátától északnyugatra¹⁰⁷) össz. 3 c. p.

I. a széki apátság officiálisai (1470)¹⁰⁸ 1 c. p. – VIII. 2 c. p.

FONÓ ld. VÁSÁROSFONÓ

28. FÖLDVÁR össz. 13 c. p.

I. a földvári apátság birtokközpontja,¹⁰⁹ officiális (1537)¹¹⁰ 1 c. p. – II. hiteles hely¹¹¹ 2 c. p. – V. exempt bencés apátság (1199–1508)¹¹² 1 c. p. – VIII. 3 c. p. – IX. keddi hetipiac (1381)¹¹³ és Szent Péter-napi (június 29.) országos vásár (1483, 1588)¹¹⁴ 3 c. p. – X. opp. I. (1381: civitas; 1397,¹¹⁵ 1483, 1537¹¹⁶) 3 c. p.

FÜLÖPSZERDAHELY ld. SZERDAHELY 1.

100 ZsO VII. 759. sz.

101 KUMOROVITZ 1953. 580–581., 583. sz.

102 SZAKÁLY 1998. 89., 92. sz.; DL 106541.

103 HUNYADI 2010. 160–161. p.

104 F. IX/5. 524. p.

105 DL 106192.

106 DL 18149.

107 TMFN 1981. 515:107/294., 301.; 521:108/177.

108 BÉKEFI 1894. 86., 98. p.

109 CSÁNKI 1897. 401. p.

110 KOLLER V. 235. p.

111 KOSZTA 2009. 603. p.

112 K. NÉMETH 2011. 59–61. p.

113 DL 16741.

114 SZAKÁLY 1998. 167. sz.; SZAKÁLY 1998. 183. p. 2. jegyzet.

115 ZsO I. 4802. sz.

116 KOLLER V. 235. p.

29. GÖRBŐ össz. 9 c. p.
II. megyei sedria (1343–1345, 1347–1350,¹¹⁷ 1471¹¹⁸) 2 c. p. – VIII. 4 c. p. – IX. hetipiac és országos vásár (1565, 1570)¹¹⁹ 3 c. p.
30. GYAPA össz. 5 c. p.
I. a Paksiak officiálisa (1483),¹²⁰ provisor curiája (1537),¹²¹ kúriája¹²² 1 c. p. – VIII. 4 c. p.
31. GYÁNT össz. 8 c. p.
I. a vránai johannita perjel officiálisa (1381)¹²³ 1 c. p. – II. hiteles hely (1286)¹²⁴ 2 c. p. – V. johannita rendház (1260/1280–1361)¹²⁵ 1 c. p. – VIII. 3 c. p. – X. opp. III. (1475) 1 c. p.
32. GYÖNK össz. 5 c. p.
I. Matucsinaí János alsógyönki officiálisa (1518)¹²⁶ 1 c. p. – VIII. 4 c. p.
33. GYÖRGYI össz. 7 c. p.
I. a Györgyi Bodók birtokközpontja¹²⁷ 2 c. p. – V. obszerváns ferences kolostor (1459–1542)¹²⁸ 2 c. p. – VIII. 3 c. p.
34. GYÖRKE össz. 3 c. p.
I. castellum (1446)¹²⁹ 1 c. p. – VIII. 2 c. p.
35. GYÖRKÖNY össz. 7 c. p.
I. a Györkönyiek, Piberek stb. birtokközpontja¹³⁰ 1 c. p. – VIII. 3 c. p. – X. opp. I. (1465, 1497, 1500) 3 c. p.

117 SZAKÁLY 1998. 35. p.

118 CSUKOVITS 1997. 384. p.

119 DÁVID 1982. 108., 287., 304. p.

120 SZAKÁLY 1998. 167. sz.

121 SZAKÁLY 1969. 73. p. 88. jegyzet.

122 Paksi László tárnokmester 1484-ben Gyapán keltez: DF 215094.

123 SZAKÁLY 1998. 29. sz.

124 HUNYADI 2010. 128–129., 196–197. p.

125 HUNYADI 2010. 128–129. p.

126 SZAKÁLY 1998. 204–205. sz.

127 CSÁNKI 1897. 399. p.

128 K. NÉMETH 2011. 100–102. p.

129 ENGEL 1996. I. 323. p.

130 CSÁNKI 1897. 400. p.

36. HENYE össz. 4 c. p.
I. a Henyei Tiburcok birtokközpontja,¹³¹ kúriája (1514)¹³² 1 c. p. – VIII. 3 c. p.
37. IREG össz. 7 c. p.
VIII. 4 c. p. – IX. szombati hetipiac (1388)¹³³ 1 c. p. – X. opp. II. (1506¹³⁴, 1515)
2 c. p.
38. IVÁN össz. 4 c. p.
IV. alesperes (1453)¹³⁵ – V. bencés apátság (1326–1528)¹³⁶ 1 c. p. – VIII. 3
c. p.
39. KAJDACS össz. 4 c. p.
VIII. 3 c. p. – IX. hetipiac (1452)¹³⁷ 1 c. p.
40. KAZSOK össz. 5 c. p.
I. hospes kiváltság (1270)¹³⁸ – VIII. 4 c. p. – IX. keddi hetipiac (1387)¹³⁹ 1 c. p.
41. KEDHELY össz. 4 c. p.
VIII. 3 c. p. – IX. keddi hetipiac (helynévként, 1402)¹⁴⁰ 1 c. p.
42. KESZTÖLC össz. 12 c. p.
I. a titeli apátság kesztölci uradalmának központja, tartozékai vannak (1494);¹⁴¹
cives (1502)¹⁴² 1 c. p. – IV. dékán (1475)¹⁴³ – V. johannita rendház (1216–
1226/1240)¹⁴⁴ 1 c. p. – VI. 6 egyetemre járó¹⁴⁵ 1 c. p. – VIII. 3 c. p. – IX. csütör-

131 CSÁNKI 1897. 400. p.

132 DL 22603.

133 ZsO I. 527. sz.

134 Héderváry I. 505. p.

135 KOLLER III. 315. p.

136 K. NÉMETH 2011. 43. p.

137 SZAKÁLY 1998. 118. sz. A vásár helyénél *Kaydach* helyett *Kaymath* olvasattal.

138 SOLYMOSI 1996. 225–226. p.

139 BORSA 2000. 18. p. 480. sz.

140 CSÁNKI 1897. 433. p.

141 KANDRA 1887. 442. p.

142 DF 209433. Az adat ismeretét Lakatos Bálintnak köszönöm.

143 DL 103767.

144 HUNYADI 2010. 112–113. p.

145 SCHRAUF 1902. 89., 94., 100., 114., 135. p.; Album I. 155. p.

töki hetipiac (1428),¹⁴⁶ vasárnapi hetipiac (1418)¹⁴⁷ és országos vásár: virágvasárnap (1419,¹⁴⁸ 1562)¹⁴⁹ 4 c. p. – X. opp. II. (1526¹⁵⁰, 1529¹⁵¹) 2 c. p.

43. KIRÁLYNÁNA össz. 6 c. p.

VIII. 3 c. p. – IX. hetipiac (1565, 1570)¹⁵² és országos vásár (1565, 1570)¹⁵³ 3 c. p.

44. KOPPÁNY össz. 7 c. p.

I. a dömösi prépostság somogy-tolnai uradalmának központja;¹⁵⁴ a golgoncai prépost officialisa (1481),¹⁵⁵ a dömösi prépost officialisa¹⁵⁶ 1 c. p. – VIII. 3 c. p. – IX. hétfői hetipiac (1388)¹⁵⁷ 1 c. p. – X. opp. (1543)¹⁵⁸ 2 c. p.

45. KOROMSZÓ össz. 4 c. p.

V. ismeretlen rendi apátság (*1235, 1335)¹⁵⁹ 1 c. p. – VIII. 3 c. p.

46. KÖLESD össz. 7 c. p.

II. megyei sedria (1392, 1397, 1402, 1403, 1452, 1453, 1471),¹⁶⁰ nádori közgyűlés (1403¹⁶¹, 1409, 1426)¹⁶² 3 c. p. – VIII. 4 c. p.

47. KÖMLŐD össz. 3 c. p.

VIII. 2 c. p. – IX. szombati hetipiac (1468)¹⁶³ 1 c. p.

146 Zichy VIII. 346. p.

147 ZsO VI. 1752. sz.

148 ZsO VII. 307. sz.

149 WEISZ 2010. 1446. p.

150 JAKÓ II. 4153. sz.

151 ETE I. 482. p.

152 DÁVID 1982. 108., 287., 305. p.

153 DÁVID 1982. 108., 287., 305. p.

154 SIPOS 2013. 144–165. p.

155 DL 88811.

156 DF 200554.

157 ZsO I. 527. sz.

158 SZAKÁLY 1969. 74–75. p. 119. jegyzet.

159 K. NÉMETH 2011. 102–103. p.

160 CSUKOVITS 1997. 384. p.; SZAKÁLY 1998. 35. p.

161 SZAKÁLY 1998. 70. p. 12. jegyzet.

162 KAMMERER 1908. 7. p.

163 DL 16741.

48. MADOCSA össz. 5 c. p.

I. a madocsai apátság birtokközpontja¹⁶⁴ 1 c. p. – V. exempt bencés apátság (*1145; 1225–1516)¹⁶⁵ 1 c. p. – VIII. 3 c. p.

49. MARTOS össz. 4 c. p.

VIII. 3 c. p. – IX. hetipiac (*1055)¹⁶⁶ 1 c. p.

50. MÁGOCS össz. 4 c. p.

V. bencés apátság (1223/1251–1542)¹⁶⁷ 1 c. p. – VIII. 3 c. p.

51. MÁRÉ össz. 10 c. p.

I. vár és uradalmi központ 2 c. p. – V. ismeretlen rendi apátság (1353–1433)¹⁶⁸ 1 c. p. – VIII. 3 c. p. – IX. vasárnapi hetipiac (1413, 1433, 1457)¹⁶⁹ 1 c. p. – X. opp. I. (1418,¹⁷⁰ 1450) 3 c. p.

MÁNYOK ld. NAGYMÁNYOK

52. MÁSZLONY össz. 5 c. p.

I. a Dombaiak officiálisa (1452)¹⁷¹ 1 c. p. – VIII. 4 c. p.

53. MERSE, EGYHÁZASMERSE össz. 3 c. p.

I. Cudar György tárnokmester officiálisa (1343)¹⁷² 1 c. p. – VIII. 2 c. p.

54. MORGA össz. 5 c. p.

I. a Morgaiak birtokközpontja,¹⁷³ kúriája (1499)¹⁷⁴ 1 c. p. – VIII. 4 c. p.

55. MÓRI össz. 4 c. p.

I. a Móriak birtokközpontja, kúriája (1513–1531)¹⁷⁵ 1 c. p. – VIII. 3 c. p.

164 CSÁNKI 1897. 401. p.

165 K. NÉMETH 2011. 95–97. p.

166 DHA I. 150.

167 K. NÉMETH 2011. 102. p.

168 K. NÉMETH 2011. 98. p.

169 ZsO IV. 815. sz.; ZsO VII. 172. sz.; Z. VIII. 522; Zichy IX. 555–556. p.

170 Zichy VI. 484.

171 DL 88268.

172 SZAKÁLY 1998. 9. sz.

173 CSÁNKI 1897. 400. p.

174 DL 88839.

175 Héderváry II. 42., 387. p.

56. MUCSI össz. 4 c. p.

VIII. 3 c. p. – IX. szombati hetipiac (1479)¹⁷⁶ 1 c. p.

57. NAGYMÁNYOK össz. 8 c. p.

I. a pécsi székesegyház Szent András kápolnája rektorának officiálisai (1437);¹⁷⁷ a titeli apátság mányok-csibrádi uradalmának egyik alközpontja, tartozékai vannak (1494)¹⁷⁸ 1 c. p. – VIII. 4 c. p. – IX. hetipiac (1546)¹⁷⁹ 1 c. p. – X. város (1554, defter)¹⁸⁰ 2 c. p.

NAGYSZABATON ld. SZABATON

58. NAK össz. 4 c. p.

I. Vesszős mester officiálisai (1347, 1349)¹⁸¹ 1 c. p. – VIII. 3 c. p.

59. NÁDASD össz. 7 c. p.

I. vár (1296),¹⁸² később is tartozékai vannak (1433)¹⁸³ 2 c. p. – VIII. 3 c. p. – IX. keddi hetipiac (1392)¹⁸⁴, (1546)¹⁸⁵ 1 c. p. – X. opp. III. (1465) 1 c. p.

60. NÁNA (Alsónána) össz. 4 c. p.

VIII. 3 c. p. – IX. csütörtöki hetipiac (1408, 1412)¹⁸⁶ 1 c. p.

61. NOSZTÁNY össz. 5 c. p.

I. a pécsi püspök officiálisai (1296)¹⁸⁷ 1 c. p. – VIII. 4 c. p.

62. NYÉK (Felsőnyék) össz. 6 c. p.

I. vár tartozékokkal¹⁸⁸ 2 c. p. – VIII. 4 c. p.

176 DL 18149.

177 SZAKÁLY 1998. 99. sz.

178 KANDRA 1887. 442. p.

179 DÁVID 2006. 61. p.

180 KÁLDY-NAGY 1960. 49. p.

181 SZAKÁLY 1998. 12., 15., 16. sz.

182 ENGEL 1996. I. 370. p.

183 DL 12530.

184 Zichy IV. 493. p.

185 DÁVID 2006. 61. p.

186 ZsO III. 2138. sz.

187 RA II/4. 4076. sz.

188 MIKLÓS 2007. 229., 230. p. 20. jegyzet.

63. OZORA össz. 15 c. p.¹⁸⁹

I. vár és Ozorai Pipo rezidenciája¹⁹⁰ 3 c. p. – V. obszerváns ferences kolostor (1418–1543) és beginaház (1518–1543)¹⁹¹ 2 c. p. – VIII. 4 c. p. – IX. szerdai hetipiac (1399, 1426, 1434)¹⁹² és országos vásár (1426)¹⁹³ 3 c. p. – X. opp. I. (mezővárosi kiváltság: 1426,¹⁹⁴ 1434, 1437, 1443, 1447, 1472, 1500, 1506) 3 c. p.

64. PAK(O)S össz. 11 c. p.

I. a Paksi család birtokközpontja¹⁹⁵ 1 c. p. – V. obszerváns ferences kolostor (1491–1537)¹⁹⁶ 2 c. p. – VIII. 3 c. p. – IX. szerdai hetipiac (1381, 1468)¹⁹⁷ és országos vásár (1574–1595)¹⁹⁸ 3 c. p. – X. civitas (15. sz. első fele), opp. II. (1529)¹⁹⁹ 2 c. p.

65. PEREMARTON össz. 7 c. p.

I. a veszprémi püspök officíálisa (1421),²⁰⁰ kúriája (1524),²⁰¹ a veszprémi püspökség Balatontól délre eső birtokainak központja 1 c. p. – VIII. 3 c. p. – IX. keddi hetipiac (1476) és Mária születése-napi (szeptember 8.) országos vásár (1476)²⁰² 3 c. p.

66. PÜSPÖKSZÉKELY össz. 5 c. p.

VIII. 4 c. p. – IX. szombati hetipiac (1434)²⁰³ 1 c. p.

67. RÉGEN össz. 5 c. p.

IV. főesperesi székhely,²⁰⁴ tizedkörzet (1456)²⁰⁵ 2 c. p. – VIII. 3 c. p.

189 Kubinyi András 18 pontra értékelte: KUBINYI 2005. 30. p.

190 CSÁNKI 1897. 398. p.

191 K. NÉMETH 2011. 119–120., 122. p.

192 ZsO I. 6112. sz.; WENZEL 1884. 617. p.; C. TÓTH 2000. 106. p. 60. sz.

193 WENZEL 1884. 617. p.

194 WENZEL 1884. 616–618. p.

195 CSÁNKI 1897. 400. p.

196 K. NÉMETH 2011. 132–133. p.

197 DL 16741.

198 VASS 1978. 159. p.

199 ETE I. 482. p.

200 ZsO VIII. 1163. sz.

201 KREDICS–SOLYMOSI 1993. 67. p.

202 KREDICS–SOLYMOSI 1993. 11. p. 15. jegyzet.

203 C. TÓTH 2000. 106. p. 60. sz.

204 FEDELES–K. NÉMETH 2006. 397–402. p.

205 DL 75886.

68. SIMONTORNYA össz. 15 c. p.²⁰⁶

I. vár és uradalomközpont,²⁰⁷ Buzlai Mózes rezidenciája 3 c. p. – V. domonkos kolostor (1515–1541)²⁰⁸ 2 c. p. – VIII. 4 c. p. – IX. csütörtöki hetipiac (1434, 1479)²⁰⁹ és Szent György quindenáján (május 8.) országos vásár (1377)²¹⁰ 3 c. p. – X. opp. I. (1377, 1410, 1424, 1478, 1517) 3 c. p.

69. SÓLYAG össz. 4 c. p.

I. a Solyagiak birtokközpontja²¹¹ 1 c. p. – VIII. 3 c. p.

70. SZABATON, NAGYSZABATON össz. 4 c. p.

II. megyei sedria (1454) 1 c. p.²¹² – VIII. 3 c. p.

71. SZAKADÁT össz. 4 c. p.

I. a Szakadátiai birtokközpontja,²¹³ és kúriái (1487)²¹⁴ 1 c. p. – VIII. 3 c. p.

72. Szakály össz. 4 c. p.

II. megyei sedria (1399)²¹⁵ 1 c. p. – VIII. 3 c. p.

73. SZAKCS össz. 11 c. p.

I. a Dombaiak officiálisa (1452)²¹⁶ 1 c. p. – VI. 5 egyetemre járó²¹⁷ 4 c. p. – VIII. 4 c. p. – IX. vasárnapi hetipiac (1387, 1388)²¹⁸ 1 c. p. – X. opp. III. (1453) 1 c. p.

SZÁKA ld. VÁSÁROSSZÁKA

206 Kubinyi András 17 pontra értékelte: KUBINYI 2005. 30. p.

207 CSÁNKI 1897. 398. p.

208 K. NÉMETH 2011. 140–141. p.

209 C. TÓTH 2000. 106. p. 60. sz., 117. p. 91. sz.

210 C. TÓTH 2000. 98. p. 27. sz. Weisz Boglárka szerint a sokadalom Szent György napján volt: WEISZ 2010. 1446. p.

211 CSÁNKI 1897. 400. p.

212 SZAKÁLY 1998. 35. p.

213 CSÁNKI 1897. 400. p.

214 K. NÉMETH 2002. 279. p. 42. jegyzet.

215 CSUKOVITS 1997. 384. p.; SZAKÁLY 1998. 35. p.

216 DL 88268.

217 SCHRAUF 1902. 107., 128. p.; Album I. 115., 234., 258. p. – Kubinyi András az egyetemjárást feltüntető térképén Szakcsot a 45-nél több egyetemjárót adó települések között szerepeltette: KUBINYI 1971. 64. p. A bécsi illetve a krakkói egyetemre beiratkozók számát jelölő térképén Szakcs ugyanakkor nem szerepel. Uo. 67–68. p.

218 BORSA 2000. 18. p. 480. sz.

74. SZÁSZ össz. 9 c. p.

I. a pécsi püspök vára és birtokközpontja,²¹⁹ a pécsi püspök officialisa²²⁰ 1 c. p. – VIII. 4 c. p. – IX. szombati hetipiac (1401, 1408, 1413, 1418)²²¹ 1 c. p. – X. opp. I. (1408,²²² 1461, 1489,²²³ város: 1554, defter)²²⁴ 3 c. p.

75. SZEKSZÁRD össz. 9 c. p.

I. a szekszárdi apátság castelluma és birtokközpontja²²⁵ 1 c. p. – II. hiteles hely²²⁶ 1 c. p. – V. exempt bencés apátság (1061–1528)²²⁷ 1 c. p. – VIII. 3 c. p. – X. opp. (1418,²²⁸ 1485, 1497) I. 3 c. p.

76. SZENTGYÖRGY, TOLNASZENTGYÖRGY össz. 4 c. p.

I. a fehérvári káptalan officialisai (1471)²²⁹ 1 c. p. – VIII. 3 c. p.

77. SZENTMÁRIAFALVA össz. 4 c. p.

IV. alesperes (1333)²³⁰ – VIII. 3 c. p. – IX. hetipiac (1552)²³¹ 1 c. p.

78. SZENTMÁRTON (Gödreszentmárton) össz. 6 c. p.

IV. alesperes (1542)²³² – VIII. 4 c. p. – X. város (1554, defter) 2 c. p.²³³

79. SZENTPÁL össz. 5 c. p.

V. pálos kolostor (1333/1416–1537)²³⁴ 2 c. p. – VIII. 3 c. p.

80. SZERDAHELY 1., FÜLÖPSZERDAHELY (Bonyhád) össz. 4 c. p.

VIII. 3 c. p. – IX. szerdai hetipiac (1412, 1419)²³⁵ 1 c. p.

219 CSÁNKI 1897. 402. p.

220 KÓFALVI 2006. 689. sz.

221 ZsO II/1. 1026. sz.; ZsO IV. 815. sz.; ZsO VI. 1752. sz.; ZsO VII. 172. sz.

222 ZsO II. 6434. sz.

223 SZAKÁLY 1998. 142., 175. sz.

224 KÁLDY-NAGY 1960. 48. p.

225 CSÁNKI 1897. 401., 406. p.; ENGEL 1996. I. 425. p.

226 KOSZTA 2009. 601. p.

227 K. NÉMETH 2011. 154–155. p.

228 ZsO VI. 1398. sz.

229 DL 106617.

230 MonVat I/1. 262. p.

231 DÁVID 2006. 61. p.

232 TIMÁR 1976. 56. p.

233 KÁLDY-NAGY 1960. 37. p.

234 K. NÉMETH 2011. 144. p.

235 ZsO III. 2138. sz.; ZsO VII. 307. sz.

81. SZERDAHELY 2. (Szekszárdtól északra, a Sárvíz mellett) össz. 4 c. p.
VIII. 3 c. p. – IX. szerdai hetipiac (1399, helynévként)²³⁶ 1 c. p.
82. SZÉK, CIKÁDOR össz. 12 c. p.
I. a széki apátság castelluma és birtokközpontja²³⁷ 1 c. p. – II. hiteles hely²³⁸ 2 c. p. – V. ciszterci (1142–1420/1421), majd bencés apátság (1420/1421–1478)²³⁹ 1 c. p. – VIII. 2 c. p. – IX. hetipiac (1574–1595) és országos vásár²⁴⁰ 3 c. p. – X. opp. I. (1441, 1470, 1510²⁴¹) 3 c. p.
83. SZÉPLAK össz. 6 c. p.
VIII. 3 c. p. – IX. hetipiac (1546)²⁴² 1 c. p. – X. opp. II. (1498, város: 1554, defter²⁴³) 2 c. p.
84. SZIL össz. 7 c. p.
I. Buzlai Mózes officíálisa (1517),²⁴⁴ kúria (1552)²⁴⁵ 1 c. p. – VIII. 3 c. p. – X. opp. I. (1448,²⁴⁶ 1483, 1542²⁴⁷) 3 c. p.
85. SZILÁGY (Naktól északra) össz. 3 c. p.
I. Cudar György officíálisa (1343)²⁴⁸ 1 c. p. – VIII. 2 c. p.
86. SZOKOLY össz. 5 c. p.
I. Hédervári Miklós officíálisa (1481)²⁴⁹ 1 c. p. – VIII. 4 c. p.

236 Zichy V. 106. p.

237 CSÁNKI 1897. 402. p., ENGEL 1996. I. 424. p.

238 SÜMEGI 1997. 219–229., 281–285. p.; KOSZTA 2009. 601–603. p.

239 K. NÉMETH 2011. 38–39. p.

240 VASS 1978. 158. p.

241 DL 89001.

242 DÁVID 2006. 61. p.

243 KÁLDY-NAGY 1960. 49. p.

244 DL 22941.

245 Zalavári konvent levéltára 95. Buzlai Mózes özvegye, Podmaniczky Anna 1523-ban Szilen keltez. C. TÓTH 2000. 125. p. 108. sz.

246 DL 14284.

247 SZAKÁLY 1969. 21. p.

248 SZAKÁLY 1998. 9. sz.

249 DL 88649.

87. TAMÁSI össz. 13 c. p.

I. vár és a Tamásiak rezidenciája,²⁵⁰ később Hédervári Miklós officiálisa (1481)²⁵¹ 3 c. p. – VIII. 4 c. p. – IX. hetipiac (1565, 1570) és országos vásár (1565, 1570)²⁵² 3 c. p. – X. opp. I. (1441,²⁵³ 1444,²⁵⁴ 1482²⁵⁵) 3 c. p.

88. TÁPÉ össz. 4 c. p.

I. a fehérvári káptalan officiálisa (1419)²⁵⁶ 1 c. p. – VII. c. p. 3 c. p.

89. TOLNA, TOLNAVÁR össz. 20 c. p.²⁵⁷

I. hospesek (1369),²⁵⁸ a királynő officiálisa (1416)²⁵⁹ 1 c. p. – II. megyei sedria (1350–1376),²⁶⁰ országgyűlés (1463,²⁶¹ 1501²⁶²) 4 c. p. – IV. főesperesi székhely²⁶³ 2 c. p. – VI. 16 egyetemre járó²⁶⁴ 2 c. p. – VII. kereskedőcéh (1610), szűcscéh (1611)²⁶⁵ 2 c. p. – VIII. 3 c. p. – IX. hétfői hetipiac (1131-1132 k., 1266, 1479)²⁶⁶ és országos vásár 1556,²⁶⁷ 1560²⁶⁸ 3 c. p. – X. opp. I. (1424, 1425, 1429, 1452, 1453, 1463, 1466, 1469, 1476) 3 c. p.

TOLNASZENTGYÖRGY Id. SZENTGYÖRGY

90. TŐL össz. 4 c. p.

V. ágostonos kolostor (1268–1543)²⁶⁹ 1 c. p. – VIII. 3 c. p.

250 CSÁNKI 1897. 398. p.

251 DL 88649.

252 DÁVID 1982. 108., 289., 307. p.

253 Hédervári I. 206. p.

254 Hédervári I. 218. p.

255 Hédervári I. 434. p.

256 ZsO VII. 278. sz.

257 Kubinyi András 17 pontra értékelte: KUBINYI 2005. 30. p.

258 DL 92656.

259 ZsO V. 1624. sz., máskor comes: ZsO V. 1696. sz.

260 SZAKÁLY 1998. 35. p.

261 Decreta 1989. 131–139. p.

262 C. TÓTH 2009.

263 FEDELES–K. NÉMETH 2006. 403–410. p.

264 KUBINYI 1971. 75. p.

265 SZAKÁLY 1992. 121., 124. p.

266 DL 18149.

267 SZAKÁLY 1992. 169. p. 156. jegyzet.

268 SZAKÁLY 1969. 41., 78. p. 216. jegyzet.

269 K. NÉMETH 2011. 74. p.

91. VARASD össz. 7 c. p.

I. a fehérvári keresztesek officiálisa (1437,²⁷⁰ 1495²⁷¹) 1 c. p. – V. johannita rendház (1329–1377)²⁷² 1 c. p. – VIII. 3 c. p. – IX. keddi hetipiac (1466)²⁷³ 1 c. p. – X. opp. III. (1475) 1 c. p.

92. VÁSÁROSDOMBÓ össz. 4 c. p.

IV. alesperes (1542)²⁷⁴ – VIII. 3 c. p. – IX. hetipiac (1542, helynévként)²⁷⁵ 1 c. p.

93. VÁSÁROSFONÓ össz. 4 c. p.

VIII. 3 c. p. – IX. hetipiac (1542, helynévként)²⁷⁶ 1 c. p.

94. VÁSÁROSSZÁKA össz. 4 c. p.

VIII. 3 c. p. – IX. hetipiac (1450, helynévként) 1 c. p.²⁷⁷

95. ZÁVOD össz. 6 c. p.

I. tartozékai vannak (1425),²⁷⁸ a Blagaiak officiálisa (1431, 1432)²⁷⁹ 1 c. p. – VIII. 3 c. p. – IX. hétfői hetipiac (1419),²⁸⁰ vasárnap hetipiac (1479)²⁸¹ 2 c. p.

Irodalom- és rövidítésjegyzék

Album	<i>Album studiosorum Universitatis Cracoviensis. I–II.</i> Cracoviae, 1887–1892.
Anjou oklt.	<i>Anjou-kori oklevéltár. XV.</i> 1331. Szerk.: TÓTH ILDIKÓ ÉVA. Budapest–Szeged, 2004.

270 SZAKÁLY 1998. 99. sz.

271 DL 106695.

272 HUNYADI 2010. 154–155. p.

273 DL 106595.

274 TIMÁR 1976. 56. p.

275 TIMÁR 1976. 56. p.

276 CSÁNKI 1897. 425. p.

277 CSÁNKI 1897. 449. p.

278 Hazai okm. I. 319. p.

279 SZAKÁLY 1998. 91., 93. sz.

280 ZsO VII. 307. sz.

281 DL 18149. Ezt az adatot korábban tévesen a Somogy megyei Szóládra vonatkoztattam. K. NÉMETH 2008. 286. p.

- ÁDÁM–MAROSI–SZILÁRD 1981. *Dunántúli-dombság. Dél-Dunántúl.* Szerk.: ÁDÁM LÁSZLÓ – MAROSI SÁNDOR – SZILÁRD JENŐ. Budapest, 1981. (Magyarország tájféldrajza 4.)
- BÁCSKAI 1965. BÁCSKAI VERA: *Magyar mezővárosok a XV. században.* Budapest, 1965. (Értekezések a történeti tudományok köréből 37.)
- BERTA–GAÁL 1998. BERTA JÓZSEF – GAÁL ATTILA: XV–XVI. századi éremlelet a Tolna megyei Várdomb határából. *WMMÉ*, 20 (1998) 173–213. p.
- BÉKEFI 1894. BÉKEFI REMIG: *A cikádori apátság története.* Pécs, 1894.
- BMFN 1982. *Baranya megye földrajzi nevei. I.* Szerk.: PESTI JÁNOS. Pécs, 1982.
- BORSA 2000. BORSA IVÁN: A somogyi konvent oklevelei az Országos Levéltárban 6. *Somogy Megye Múltjából. Levéltári Évkönyv*, 31 (2000) 7–59. p.
- C. TÓTH 2000. C. TÓTH NORBERT: Források Simontornya középkori történetéhez. *Levéltári Közlemények*, 71 (2000) 93–137. p.
- C. TÓTH 2004. C. TÓTH NORBERT: Szond (Egy dél-alföldi mezőváros a középkorban). In: „*Quasi liber et pictura*” *Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára.* Szerk.: KOVÁCS GYÖNGYI. Budapest, 2004. 589–600. p.
- C. TÓTH 2009. C. TÓTH NORBERT: Az 1501. évi tolnai országgyűlés. (Adatok a királyi adminisztráció működéséhez.) *Századok*, 143 (2009) 1455–1481. p.
- CSÁNKI 1897. CSÁNKI DEZSŐ: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. III.* Budapest, 1897.
- Csáky 1919. *Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez. I. 1–2. rész.* Budapest, 1919. (A körösszegi és adorjáni gróf Csáky család története I. Oklevéltár.)

- CSUKOVITS 1997. CSUKOVITS ENIKŐ: Sedriahelyek – megyeszékhelyek a középkorban. *Történelmi Szemle*, 39 (1997) 363–385. p.
- DÁVID 1982. DÁVID GÉZA: *A simontornyai szandzsák a 16. században*. Budapest, 1982.
- Decreta 1989. FRANCISCI DÖRY – GEORGIUS BÓNIS – GEISA ÉRSZEGI – SUSANNA TEKE: *Decreta Regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1458–1490*. Budapest, 1989.
- DHA 1993. *Diplomata Hungariae Antiquissima. I. 1000–1131*. Edendo operi praefuit GEORGIUS GYÖRFFY. Budapest, 1992.
- DL, DF Magyar Nemzeti Levéltár, Diplomatikai Levéltár, Diplomatikai Fényképtár
- ENGEL 1996. ENGEL PÁL: *Magyarország világi archontológiája. I–II*. Budapest, 1996. (História Könyvtár. Kronológiák, adatárak 5.)
- ENGEL 2001. ENGEL PÁL: *Magyarország a középkori végén. Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről*. CD-ROM. Budapest, 2001.
- ENGEL 2003. ENGEL PÁL: *Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok*. Budapest, 2003. (Millenniumi magyar történelem)
- ETE *Egyháztörténelmi emlékek a magyar hitújítás korából. I*. Szerk.: BUNYITAY VINCE – RAPAICS RAJMUND – KARÁCSONYI JÁNOS. Budapest, 1902.
- ÉDER 2010. ÉDER KATALIN: *Mezővárosi plébániatemplomok középkori városmentes tájakon*. Doktori disszertáció, ELTE. Kézirat. 2010.
- F. FEJÉR GYÖRGY: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. I–XI*. Buda, 1829–1844.

- FEDELES–
K. NÉMETH 2006. FEDELES TAMÁS – K. NÉMETH ANDRÁS: A tolnai és a regölyi főesperesség. Régészeti és prozopográfiai adatok Tolna megye középkori egyházigazgatásának történetéhez. *Századok*, 140 (2006) 2. sz. 397–433. p.
- F. ROMHÁNYI
2000. F. ROMHÁNYI BEATRIX: *Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon*. Budapest, 2000.
- GLASER 1929–
1930. GLASER LAJOS: Dunántúl középkori úthálózata. *Századok*, 63–64 (1929–1930) 138–167., 257–285. p.
- HAVASSY 1994. HAVASSY PÉTER: *Bölcske története és családjai*. Bölcse, 1994. (Bölcskei Tanulmányok 2.)
- Hazai okm. *Hazai okmánytár. I.* Szerk.: NAGY IMRE – PAUR IVÁN – RÁTH KÁROLY – VÉGHÉLY DEZSŐ. Győr, 1865.
- Hédervár *A Hédervár-család oklevéltára. I.* Közlik: RADVÁNSZKY BÉLA – ZÁVODSZKY LEVENTE. Budapest, 1909. *II.* Közli: ZÁVODSZKY LEVENTE. Budapest, 1922.
- HOLUB 1960. HOLUB JÓZSEF: *Ete város története (Adalékok a Tolna megyei Sárköz település- és gazdaságtörténetéhez)*. Budapest, 1960. (Klny. a Történeti Statisztikai Közlemények 1958. évi 3–4. számából.)
- HUNYADI 2010. HUNYADI ZSOLT: *The Hospitallers in the Medieval Kingdom of Hungary c. 1150–1387*. Budapest, 2010. (METEM Könyvek 70. – CEU Medievalia 13.)
- JAKÓ 1990. *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289–1484). I–II.* Kivonatokban közzéteszi és a bevezető tanulmányt írta JAKÓ ZSIGMOND. Budapest, 1990.
- KAMMERER 1908. KAMMERER ERNŐ: *Csernyéd*. Szekszárd, 1908.
- KANDRA 1887. KANDRA KABOS (szerk.): Bakócs-codex vagy: Bakócs Tamás egri püspök udvartartási számadó-könyve 1493–6. évekről. In: *Adatok az egri egyházmegye történelméhez. II. kötet. III. füzet*. Szerk.: KANDRA KABOS. Eger, 1887. 333–452. p.

- KÁLDY-NAGY 1960. KÁLDY-NAGY GYULA: *Baranya megye XVI. századi török adóösszeírásai*. Budapest, 1960. (Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 103.)
- KISS-SARBAK 2009. KISS GERGELY – SARBAK GÁBOR: Szerzetesi intézmények. In: *A középkor évszázadai (1009–1543)*. Szerk.: FEDELES TAMÁS – SARBAK GÁBOR – SÜMEGI JÓZSEF. Pécs, 2009. 337–417. p. (A pécsi egyházmegye története I.)
- K. NÉMETH 2004. K. NÉMETH ANDRÁS: Tamási helye a középkori városhálózatban. In: *Tamási kalendárium 2005*. Szerk.: ÖRMÉNYI JÁNOS. [Tamási, 2004] 67–68. p.
- K. NÉMETH 2008. K. NÉMETH ANDRÁS: Sokadalmak és hetipiacok a középkori Tolna megyében. *WMMÉ*, 30 (2008) 281–295. p.
- K. NÉMETH 2011. K. NÉMETH ANDRÁS: *A középkori Tolna megye templomai*. Pécs, 2011.
- K. NÉMETH-RÁCZ 2012. K. NÉMETH ANDRÁS – RÁCZ MIKLÓS: Bába középkori plébániatemploma. *WMMÉ*, 34 (2012) 147–177. p.
- KOLLER 1782–1812. KOLLER, JOSEPHUS: *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum. I–VII*. Posonii–Pestini, 1782–1812.
- KOLLMANN 2003. KOLLMANN Örs László: *Gömör és Kishont vármegyék központi helyei a középkorban*. Doktori (PhD) értekezés. Debrecen, 2003.
- KOSZTA 2009. KOSZTA LÁSZLÓ: Hiteleshelyek az egyházmegyében. In: *A középkor évszázadai (1009–1543)*. Szerk.: FEDELES TAMÁS – SARBAK GÁBOR – SÜMEGI JÓZSEF. Pécs, 2009. 593–607. p. (A pécsi egyházmegye története I.)
- KŐFALVI 2006. KŐFALVI TAMÁS: *A pécsváradi konvent hiteleshelyi oklevéltára 1254–1526*. Szeged, 2006.
- KREDICS-SOLYMOSI 1993. KREDICS LÁSZLÓ – SOLYMOSI LÁSZLÓ: *A veszprémi püspökség 1524. évi urbáriuma*. Budapest, 1993. (Új Történelmi Tár 4.)

- KUBINYI 1971. KUBINYI ANDRÁS: A középkori magyarországi városhálózat hierarchikus térbeli rendjének kérdéséhez. *Településtudományi Közlemények*, 19 (1971) 23. sz. 58–78. p.
- KUBINYI 1999. KUBINYI ANDRÁS: Mezővárosok egy városmentes tájon. A középkori Délnyugat-Magyarország. *A Tapolcai Városi Múzeum közleményei*, 1 (1989) 319–335. p.
- KUBINYI 2000. KUBINYI ANDRÁS: *Városfejlődés és vásárhálózat a középkori Alföldön és az Alföld szélén*. Szeged, 2000. (Dél-Alföldi Évszázadok 14.)
- KUBINYI 2001. KUBINYI ANDRÁS: Pécs gazdasági jelentősége és városiassága a középkorban. In: *Pécs szerepe a Mohács előtti Magyarországon*. Szerk.: FONT MÁRTA. Pécs, 2001. 43–52. p. (Tanulmányok Pécs történetéből 9.)
- KUBINYI 2004a. KUBINYI ANDRÁS: Városhálózat a késő középkori Kárpát-medencében. *Történelmi Szemle*, 46 (2004) 1–30. p.
- KUBINYI 2004b. KUBINYI ANDRÁS: Székesfehérvár helye a késő középkori Magyarország városhálózatában, valamint Fejér vármegye központi helyei között. In: *Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére*. Szerk.: ERDEI GYÖNGYI – NAGY BALÁZS. Budapest, [2004.] 277–284. p. (Monumenta Historica Budapestinensia XIV.)
- KUMOROVITZ 1953. KUMOROVITZ L. BERNÁT: *Veszprémi regeszták 1301–1387*. Budapest, 1953.
- LAKATOS 2013. LAKATOS BÁLINT PÉTER: *Hivatali írásbeliség és ügyintézés a késő középkori magyarországi mezővárosokban, okleveleik tükrében*. Doktori disszertáció, ELTE. Kézirat. 2013.
- MES *Monumenta ecclesiae Strigoniensis. III*. Ed. LUDOVICUS CRESCENS DEDEK. Strigonii, 1924.
- MIKLÓS 2007. MIKLÓS ZSUZSA: *Tolna megye várai*. Budapest, 2007. (Varia Archaeologica Hungarica XXII.)

- MonVat *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. I/I.* Budapest, 1885.
- RA *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. II/4.* Szerk.: BORSA IVÁN. Budapest, 1987.
- RÜSZ FOGARASI 2001. RÜSZ FOGARASI ENIKŐ: Központi helyek az erdélyi középkori vármegyékben. In: *Erdélyi várostörténeti tanulmányok.* Szerk.: BÁRDI NÁNDOR – PÁL JUDIT – FLEISZ JÁNOS. Csíkszereda, 2001. 20–42. p.
- SCHRAUF 1892. SCHRAUF KÁROLY: *Magyarországi tanulók a bécsi egyetemen.* Budapest, 1892. (Magyarországi tanulók külföldön II.)
- SCHRAUF 1902. SCHRAUF KÁROLY: *A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453-tól 1630-ig.* Budapest, 1902. (Magyarországi tanulók külföldön IV.)
- SIPOS 2013. SIPOS IMRE: *Törökkoppány monográfiája.* Miklósi-Törökkoppány, 2013.
- SOLYMOSI 1996. SOLYMOSI LÁSZLÓ: *A földesúri járadékok új rendszere a 13. századi Magyarországon.* Budapest, 1996.
- SÜMEGI 1997. SÜMEGI JÓZSEF: Bátaszék és környéke a középkorban. In: *Bátaszék története. A kezdetektől 1539-ig.* Szerk.: DOBOS GYULA. H. n., 1997. 76–428. p. (Bátaszék monográfiája 1.)
- SZAKÁLY 1969. SZAKÁLY FERENC: Tolna megye negyven esztendeje a mohácsi csata után (1526–1566). *Tanulmányok Tolna megye történetéből*, 2 (1969) 5–85. p.
- SZAKÁLY 1992. SZAKÁLY FERENC: A mohácsi csatától a szatmári békekötésig 1526–1711. In: *Tolna mezőváros története.* Szerk.: KÁRPÁTI ANDRÁSNÉ. Tolna, 1992. 91–174. p.
- SZAKÁLY 1998. SZAKÁLY FERENC: *Ami Tolna vármegye középkori okleveleiből megmaradt. 1314–1525.* Szekszárd, 1998.

- SZENTGYÖRGYI 2010. SZENTGYÖRGYI RUDOLF: *A tihanyi apátság alapítólevele mint a magyar nyelvtörténeti kutatások forrása*. Doktori disszertáció, ELTE BTK. Kézirat. Budapest, 2010. http://nyelvtortenet-elte.tombo.hu/docs/c604801d5d5384fbe1a90a8691940463/SzR_PhD_dolgozat.pdf [A letöltés időpontja: 2011. szept. 23.]
- TIMÁR 1976. TIMÁR GYÖRGY: XVI. századi rovásadó összeírások a mai Baranya területéről. *Baranyai Helytörténetírás*, 1974–75 [1976] 21–94. p.
- TIMÁR 1998. TIMÁR GYÖRGY: Alsómocsolád és környéke a középkorban és a török hódoltság idején. In: *Alsómocsolád. Községtörténeti monográfia I.* Szerk.: FÜZES MIKLÓS. Alsómocsolád, 1998. 18–71. p.
- TMFN 1981. *Tolna megye földrajzi nevei*. Szerk.: VÉGH JÓZSEF – ÖRDÖG FERENC – PAPP LÁSZLÓ. Budapest, 1981.
- VASS 1978. VASS ELŐD: A törökkor. Tolna megye a mohácsi csatától a török kiveréséig. In: *Évszázadokon át. Tolna megye történetének olvasókönyve. I.* Szerk.: K. BALOG JÁNOS. Szekszárd, 1978. 99–199. p.
- VASS 1989. VASS ELŐD: Szekszárd a város alapításától a török kiveréséig. In: *Szekszárd város történeti monográfiája. I.* Szerk.: K. BALOG JÁNOS. Szekszárd, 1989. 39–94. p.
- WEISZ 2007. WEISZ BOGLÁRKA: Vásártartás az Árpád-korban. *Századok*, 141 (2007) 879–942. p.
- WEISZ 2010. WEISZ BOGLÁRKA: Vásárok a középkorban. *Századok*, 144 (2010) 1397–1454. p.
- WEISZ 2012. WEISZ BOGLÁRKA: *Vásárok és lerakatok a középkori Magyar Királyságban*. Budapest, 2012. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések.)
- WENZEL WENZEL GUSZTÁV: Okmánytár Ozorai Pipo történetéhez. I–IV. *Történelmi Tár*, 7 (1884) 1–31., 220–247., 412–437., 613–627. p.

- WMMÉ Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve
- Zichy *A zichi és vásonkeői gróf Zichy család idősb ágának okmánytára. I–XII.* Szerk.: NAGY IMRE – NAGY IVÁN – VÉGHÉLY DEZSŐ – KAMMERER ERNŐ – LUKCSICS PÁL. Pest–Budapest, 1871–1931.
- ZsO *Zsigmondkori oklevéltár. I–II/1–2.* Összeállította MÁLYUSZ ELEMÉR. Budapest, 1951–1958. *III–VIII.* MÁLYUSZ ELEMÉR kéziratát kiegészítette és szerkesztette BORSA IVÁN. *IX.* BORSA IVÁN – C. TÓTH NORBERT. *X.* Közzéteszi C. TÓTH NORBERT. *XI.* Közzéteszi NEUMANN TIBOR – C. TÓTH NORBERT. *XII.* Közzéteszi C. TÓTH NORBERT – LAKATOS BÁLINT. Budapest, 2004–2013.